

Весна Мојсова-Чепишевска

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје
vesnamojsova@hotmail.com

Иван Антоновски

i.antonovski@gmail.com

***ПРОСТАТА И СТРОГА МАКЕДОНСКА ПЕСНА
КАКО СОВРЕМЕНО ЖИТИЕ
(ЗА „ПРОЛОЖНИТЕ ЖИТИЈА“ НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ)***

Клучни зборови: Блаже Конески, проложни житија, проста и строга македонска песна, поезија, жанр.

Целата своја книга „Лирската биографија на Конески“, Атанас Вангелов ја гради врз т.н. „мачен недостиг“, кој според него е легнат „во основата на неговата уметничка и научна дејност (на Конески – заб. наша)“ и притоа „по чуден начин тој недостиг се преобразил во недостижност како прва и главна одлика на неговата лирска и научна дејност во областа на нашата култура“ (Вангелов 2020: 216). Така „... сите ние што ги читаме неговите ‘огорчени’ песни, па дури и оние со ‘привкус горчливо-тих’, наоѓаме некој ‘мелем’ за нашите скриени, тревожни ‘огорченија’. Лирски, ама сепак – мелем“ (Вангелов 2020: 217).

Дали она што како горчина Конески го понесува уште од детството/младоста станува и главна карактеристика на неговиот сензибилитет и како човек, и како поет и како научник? Ова прашање како да произлегува од сериозното објаснување што Вангелов го дава при анализата на трите навреди што ќе го дефинираат во иднина Конески како човек. Првата е врзана со настанот кога Конески ќе се почувствува страшно потресен заради навредата што ја доживуваат неговите инфериорни соученици од страна на супериорниот учител, навреда што преминува и во неговото

срце. Втората, што доаѓа за време на еден лекарски преглед во крагуевската гимназија кога квалификативот „неухранет“ што излегува од устата на неговиот учител, е она нешто што му ја жегнува душата. И третата е врзана со составот по историја кој, „според оценката на неговиот наставник, никако не можел да го направи ученик на таа возраст“ (Вангелов 2020: 215). Овие три дефинирани/систематизирани навреди нè насочуваат кон сознанието дека самиот Конески како постојано да зборува со „огорчение“ за својот статус на аутсајдер, огорчение што е блиску до оној самопрезир од сопственото ситно тело во кое се ситуирале еден извонредно „крупен“ мозок и исклучително уште „покрупна“ душа, самопрезир за кој зборува без зазор и страв и кој, „во лириката на таткото на евро-симболизмот Бодлер, се идентификува како чудовиште од особен вид“ (Вангелов 2020: 38). Или, како што нагласува Вангелов: „Тој е во некој расцеп, во некој меѓу-свет, ни таму ни ваму; тој е во некој лимб. Тој е **аутсајдер** како по однос на едните („обичното граѓанство“), така и по однос на другите „посветените“, авангарда на светот на понижените и згазените“ (Вангелов 2020: 37–38, означеното е наше). Токму во ова може да се види и главната причина зашто Конески покрај тоа што зборува/пишува и сака да зборува/пишува за своите учители (на кои многу пати морал и да им се спротивставува, но без кои не би бил ништо, но не би бил ни ништо, и за кои чувствува дека и ги надминал) и особено за оние помалку познатите или сосема непознатите со кои се идентификува. „Тоа се учители ‘од животот’, од оној свет ‘покрај нас’ кои ги открива многу подоцна и кои ги нарекува, во своите „Проложни житија“, ‘светии’ со ‘невидлив ореол’“ (Вангелов 2020: 174). Затоа е толку одлучен кога решава да им го даде својот поетски глас на сите потиснати и незабележливи и од таа (своја) перспектива да ја открие перспективата на магринализираните.

* * *

Додека работи на т.н. „Станиславов пролог“ од 1330 година, инаку ракопис препишан во Лесновскиот манастир од страна на Станислав (книга со кратки житија на светители за секој ден во годината) и пишувајќи потоа и цела студија за јазикот во овој пролог, на Конески му пролетува исклучителна мисла која ја открива во книгата „Разговори со Конески“,

па вели: „... зошто не би можело да се напишат житија, не за истакнати, ами за обични луѓе“ (Андреевски 2020: 250). Учејќи се од овие животописи на личности што имале посебен статус во една религиозна, црковна традиција, од хагиографиите за големи личности, тој решава да го сподели со нас како читатели својот порив/поттик да напише свои т.н. проложни житија, за личности со невидливи ореоли. Така настануваат познатите негови „Проложни житија“ од кои најголемиот дел се објавени како одделен циклус во книгата „Стари и нови песни“ (1979), а надополнети во изданието на „Собрани дела“ на Конески од 1981 г. – **песни житија посветени на одредени навидум социјални аутсајдери** – личности од неговото окружување коишто му оставиле впечаток или за кои му било раскажувано во неговата семејна традиција. За Конески, тие се вистинска инспирација зашто носеле (носат) ознака на некое величие и како такви според неговото убедување/согледување израснуваат во достоинствени за создавање житија. „Тоа се, значи, животописи на личности што добиле посебен статус во една традиција религиозна, црковна. Се работи за големи личности. Но, во животот, покрај нас, минат многу такви свети ликови, со невидливи ореоли. И никој не ги прогласува за маченици. Никој не ги прогласува за светци. Никој нивните морални вредности не ги истакнува, а честопати јас сум бил од тие вредности фасциниран. Така настана идејата да портретирам некои од обичните луѓе, од простите луѓе, коишто за мене носеле ознака на некакви величие“, поентира Конески (Андреевски 2020: 250–251). И од краткото житие на Бона тргнува портретирањето на уште некои други личности, коишто, како што вели Конески, „јас директно сум ги гледал, коишто ми направиле впечаток или за кои ми било раскажувано во мојата семејна традиција“ (2020: 251). Така на житието на Бона се надоврзуваат песните житија за бездетната Таса Бојановска, за проклето убавиот лик на Белата Тетка, за успението на тетка Менка, за Свети Спиридон Нови, за војникот тетин Ристе, за орачот дедо Илија...

Значи, збор е за обични, ѝпросѝи луѓе на кои никој не им обраќа внимание, никој не ги забележува иако се ѝјука, ‘ѝокрај нас’. По малку одбојни, ѝтше се некој ѝшовар за нас со нивниѝе вилви недосѝаѝоци кои бодат ѝчи. Тие се некој вид социјални аутсајдери заѝоа шѝо се ѝоинакви и ѝодруѓи, заѝоа шѝо не се како – нас. Изворот на инаквостѝ и друѝостѝ се наоѓа во нивниѝе недосѝаѝоци. Добро зборува за ѝоа изразот ѝокрај

нас'. Ние сме еден свети, а тие се друѓ. Тие немаат ирисај во нашиот свети зашто не се како – нас. Тие се некој друѓ свети. Тие се илудници (ksenoi) кои немаат ирисај во нашата 'аџора' од нашиот 'иолис' (Вангелов 2020: 86).

Низ овој поетски чин на Конески, во којшто иако за разлика од средновековниот образец не се инсистира на хиперболизирачка глорификација преку кодовите на чудното, чудесното и фантастичното, тие личности се издигнуваат до степен на нови (неканонизирани) светци и маченици, зашто „... иако се дури аутсајдери, тие не се без својата 'мисија' на овој свет. Не се, затоа што, по сè изгледа, дека нема човек или, уште подобро, нема таков човек кој може да преживее без – 'мисија'“ (Вангелов 2020: 87). Но, во овие лирско-епски текстови, наместо чудата од средновековниот образец се прикажуваат и величаат животни искушенија и судбини, особини, доблести, жртвувања и добрини на конкретни личности, коишто реферираат на кодот на реалистичкото. Затоа, Конески поентира: „Кога во старите житија се набројуваат чудесите што ги правеле светците, тоа е речиси исто овде кога се редат добрините што ги правеле тие стварни личности“ (Андреевски 2020: 256). Па така, на пр. во житието на Бона се овековечува нејзиниот подвиг со сета своја физичка слабост да ја нахрани фамилијата, до степен на себежртвување коешто доведува до прерана смрт, во житието на Таса Бојаноска подвигот кога се нема свое дете, да се изгледа туѓо – сирак и храброста да се продолжи и кога тој живот прерано ќе згасне, а во житието за успението на тетка Менка за светот што таа тивко го градела за другите околу себе и за тоа што „целиот нејзин живот беше ти бил / стишување на сопствениот здив, почит кон виделината и воздухот“ (Конески 2011: 281). „Лебот што го месела беше насмевка. / Таа зеде на себе да живее долго, за нас да не одалечи од мислата за смртта“ (2011: 218) – глаголи во стихови Конески, овековечувајќи го присуството / забележливоста на заминувањето на неговата тетка Менка.

Евидентно, во „Проложните житија“ на Конески отсутува *чудо*, онакво какво што е карактеристично за средновековните хагиографии – Бона не добива нова, натчовечка сила за да продолжи со подвигот, колку тој и да е богоугоден и хуман, Таса Бојановска не добива пород и покрај вербата во Бога, ниту спасение и смирение кога спасува туѓ живот, тетка Менка не прави ништо со што би била забележана од светот околу неа што не ја запознал вистински, иако е толку голема во очите на ближните...

Но, во овие житија, статусот на чуда го имаат самите морални вредности на тие „обични луѓе“ и добрините што тие ги правеле, заради свесноста на Конески дека во неговото окружување и воопшто во неговото време (а не помалку, ами толку или повеќе и во актуелната современост) подготвеноста на подвиг за такво **себежртвување** за добрини – жртвување на Другиот, за окружувањето, за општото добро итн., е реткост еквивалентна на реткоста којашто им се припишува на чудата во класична религиозна смисла.

Личностите на коишто се однесуваат неговите житија, биле аутсајдери во своето окружување, не само затоа што биле со некој неексклузивен и непрестижен општествен статус или затоа што имале некои животни или физички недостатоци или слабости (од коишто некои ги доживеал и самиот тој) туку и затоа што отстапувале од своето окружување токму со таквите, ретки, морални вредности и човечки добрини. Исто како што Конески се почувствувал како аутсајдер кога неговиот состав по историја, „според оценката на неговиот наставник, никако не можел да го направи ученик на таа возраст“ (Вангелов 2020: 215). Аутсајдерство коешто се темели на остапувањето од просечноста и вообичаеноста коишто се карактеристични за општеството во одредено доба. А токму од тие *аутсајдерски* морални вредности и добрини, со коишто овие личности за коишто пишува Конески отстапувале од вообичаеноста и просечноста на своето окружување, тој бил **фасциниран**. Оттука, неговиот циклус „Проложни житија“, колку што е творечко остварување со коешто се овековечуваат конкретни „неканонизирани светци“ – дотогаш општествени аутсајдери, толку е и воспевање на нивните човечки, а натчовечки особини и подвизи – на нивните *несвети*, а *свети чуда*, коишто самиот Конески ги поврзува со категоријата *морални вредности*.

Себежртвувањето со коешто се одликуваат речиси сите „неканонизирани светци“ на Конески го нагласуваме и бидејќи, ако би го занемариле фактот дека станува збор за „обични луѓе“ со ознака на величие и би инсистирале овие житија да ги класифицираме според некоја типологија на средновековните и/или подоцнежните хагиографски текстови, најверојатно, првичната определба би било нивно етикетирање како **житија на маченици** (со исклучок на житието на Свети Спиридон Нови). Но, и тука се забележува клучната разлика – очекувањето од средновековното житие е дека мачеништвото и жртвувањето се случуваат заради или во името на

верата/религијата, додека во житијата на Конески се случува заради и во името на човечноста, хуманоста и добродетелта, коишто иако се клучно позиционирани и во религиската/христијанската етика, во овие стихови се надрелигиски категории. Дотолку што на Таса Бојаноска, Конески ѝ ги припишува зборовите: „Зошто не верувам, Господи? / Зошто не молитвам, Боже?“ (Конески 2011: 278). Додека во средновековните христијански житија, подвигот најчесто завршува со верност и истрајност кон/во верата, во новите житија на Конески, подвигот завршува со верност и истрајност кон/во добродетелта – кон човечки особини и вредности, кои во овој случај се религиски необременети.

Во овој контекст, неслучајно, со „светците со невидливи ореоли“ на Конески, во житијата не се поврзуваат пројави, манифестни облици и чуда што се случуваат по нивната физичка смрт, какви што се поврзуваат со/во средновековните хагиографии, затоа што сето она што за поетот и мислител Конески ја сочинува нивната *свештосиј* е она што го оствариле во текот на животот. Со ова, преку целиот циклус, на едно повисоко интерпретативно рамниште е овозможен херменевтички пристап и до големи и моќни пораки за тоа дека единственото што останува за човека и по него е трагата од она што го правел во животот, а коешто пред сè е морална категорија. Житијата напишани од Конески се највозвишената пројава, манифестен облик и творечко *чудо* што се поврзува со конкретните личности, а што се случува по нивната физичка смрт, но токму преку таквото творечко *чудо*, од аутсајдери, тие постануваат **централни фигури на една поетизирана етичка и морална вертикала**, што е рамно на бесмртност во една преносна, но суштинска смисла. Без ни малку глорификација, би можело да се рече – исто колку што и самиот автор на житијата – Конески, од младо момче коешто во најраната младост се чувствувало како аутсајдер, постана централна фигура на македонскиот XX век, со тоа што т.н. „мрачен недостиг“ го замени со дело коешто е еквивалентно на бесмртност.

* * *

Како секуларен автор, создавајќи нови, современи житија, без оптоварување со она што го бараат религиозните текстови, Конески се навраќа кон изворот (секуларното житие).

Циклусот 'Проложни житија' зборува за луѓе со 'невидлив ореол', за 'свешти' наспрема канонизирани свештици со златен ореол, за 'мали' луѓе на 'свешти зржи' наспрема херојскиот свешт на посветените 'аскеити преки' кој не се колеба да жртвува живој (најчесто во првата младост) на олтарот на својот идеал оштито Добро за свеште (Вангелов 2020: 123).

Клучно, средновековното житие поаѓа од очекувањето од текстот што ги наметнува образецот/урнекот, а потоа во него се инкорпорира живописот, којшто подлежи на хиперболизаци и т.н. легендични елементи токму под влијание на образецот. Во житијата на Конески, нештата се случуваат по обратен редослед – тој поаѓа од Човекот и од делата што ја сочинуваат неговата суштинска, а не фактографска биографија и затоа е отсутен творечкиот момент на хиперболизација и вметнување, т.н. легендични елементи. Оти во хронотопот, светогледот и размислувањето на Конески, нема потреба од хиперболизаци, бидејќи самите дела и подвизи на тие „неканонизирани светци“ се доволни за на повеќе интерпретативни рамништа да се претстави трагата што тие на еден или друг начин ја оствариле во духовниот простор. Трага што не е голема за светот и човештвото можеби (а со творечкиот подвиг на Конески добива и такви димензии), но којашто е значајна за духовното оформување на некои поединци, влог во нивното натамошно битисување во светот – она заради коешто тие личности се толку големи во неговата перцепција, а сега и во рецепцијата на неговиот читател.

Впрочем, и самиот тој нагласува:

..Секој од нас треба да се праша кој придонел за создавањето на она што го викаме наш духовен простор? Наш внатрешен интелектуален? Често пакти придонеле повеќе такви луѓе, од кои не останува голема прага од живојот, оштито некои обрасци. Обично прашуваат во ште анкети – кој влијаел на Вас? И, би смејале за смешно да речам јас – штејка Менка.. Ама, овде во истата можам искрено да кажам дека ште е

йозаслужна за некакво мое сийуирање во свейоџи и во сийе дилеми, шџо џи носи живоџоџи, оџколку некои обрасци шџо обично џи бараат во йрејходниџиџе наши, во истџоријаџа, во филозофијаџа и џака најака“ (Андреевски 2009).

Неспорно, пишувајќи ги овие житија, Конески поаѓа од личното, интимното и субјективното, но со постигнатиот творечки резултат, всушност, **тие постануваат обрасци**. Обрасци коишто не наметнуваат неопходност од хиперболизации и т.н. легендични елементи, но изискуваат мисловни и интерпретациски промислувања коишто допираат и далеку од вообичаениот оптимум на книжевната наука.

* * *

Потсетувајќи нè на старите (средновековните) форми на обликување книжевни дела, со овој свој циклус песни, Конески придонесува тие да не паднат во забрав во еден современ книжевен контекст. Но, клучно, едновремено и значајно отстапува од средновековниот модел, како во однос на формата, така и во однос на стилот и содржината, до степен на пародизирање на некои сегменти на средновековниот образец. Неспорно, станува збор за еден свесен и обмислен творечки чин, во којшто Конески го ползува сето она што во севкупната традиција на жанрот *житиџе* го препознава како предизвик за својот современ поетски израз и едновремено за својата творечка идеја. Ова го потврдува и самиот тој, и тоа не само кога вели:

Јас се враќам кон изворнаџа йтрадиција на секуларниџе жиџија, од кои, зайраво, йпроизлеѓуваат и ове хаџеоѓрафиџи црковни“, йџуку и коѓа најоменува дека во неѓовиџе нови жиџија „дури, има моменџи на йародија, визави на црковниџе жиџија.

Притоа посочува и на конкретен пример:

Да речеме, црковниџе краџки жиџија секоѓаш йочнуваат со џоа дека свейеџоџи е рожба на благородни родийели. И јас џоа џо велам за Свейи Сџирдон Нови. Но, џама малку йародирам, дека сџирини, џеџки џо изгледале и коѓа йораснал 'се виде дека осџана кус'. Тоа е веќе йародија на она шџо е

задолжителен елемент во хаџиографиите. И задолжителен џочеток, така да кажеме, во тие хаџиографии да се говори за тоа оџи свейќилоџи џошкнува од видна фамилија, оџи е восџиан во релиџиозен дух, оџи од својоџи џочеток џ бил џоџичинеџи на смерноста и на мудроста. Е, овде јас имам сега можност да варирам на еден џароџичен начин (Андреевски 2009).

Неибежно е дека „Проложните житија“ на Конески може да се читаат и како *изневерување на жанроџи*, исто како и молитвите во неговата поезија, коишто отстапуваат од канонот на жанрот *молиџива*. Но, такво *изневерување*, коешто на жанрот му овозможува да продолжи да живее во нова форма е остварлив само со творечки потфат на автор којшто е одличен познавач на конкретниот жанр и којшто има јасна творечка идеја за она што преку тој *изменеџи и изневерен жанр* ќе го искаже.

Со „Проложните житија“, Конески оствари хибридно, кохезивно поетичко обединување на елементи од изворната традиција на жанрот *џиџиџе* со современиот израз на *џросџаџа и сџрога македонска џесна*, во современ хронотоп. Со тоа и покажува дека со таквиот творечко-мисловен потфат, ваквиот жанр, може да *оживее* како неклишеизиран и неахронон, со нови димензии и во нова форма, во современ книжевен и културен контекст.

Овој циклус песни е значаен дел од големата слика за творечкиот влог на Конески со кој т.н. „мачен недостиг“ се преобрази во недостижност како прва и главна одлика на неговата лирска дејност во нашата култура.

Литература:

- Андреевски, Ц. 2009. „Конески: Кажувања (10)“. Окно <<https://okno.mk/node/3147>> пристапено на 10.4.2021.
- Андреевски, Ц. 2020. *Разговори со Конески*. Скопје: Матица македонска.
- Вангелов, А. 2020. *Лирскаџа биоџрафија на Конески*. Скопје: Слово.
- Конески, Б. 2011. *Поезија (книџа џрва)*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
- Стојчевска-Антиќ, В., Миловска, Д., Јакимовска-Тошиќ, М. 2000. *Средновековни книжевени жанри*. Скопје: Институт за македонска литература, Култура.

Vesna Mojsavska-Chepisevaka

Ivan Antonovski

THE SIMPLE AND STRICT MACEDONIAN SONG
AS A CONTEMPORARY HAGIOGRAPHY
(ON “PROLOGUE HAGIOGRAPHIES” BY BLAŽE KONESKI)

Summary

While working on the so-called “Stanislav’s Prologue” from 1330, and after writing an entire study on the language in this prologue, an exceptional thought crossed Blaže Koneski’s mind: “...why hagiographies are written only for the prominent ones, and cannot be written for ordinary people.” (Andreevski, 2020: 250) Thus, learning from the hagiographies of persons who had a special status in the religious, church tradition, he decides to share with the reader the urge to write his so-called prologue hagiographies of people with invisible halos, who “...no one declares martyrs. No one declares saints.” (Andreevski 2020: 251) This is how his famous “Prologue Hagiographies” is created, dedicated to certain seemingly social outsiders - people from his surroundings who left an impression on him or for whom he heard stories in his family tradition. For Koneski, they are a true inspiration because they bore the mark of some greatness. In this poetic act in which, unlike the medieval pattern, there is no insistence on hyperbolizing glorification through the codes of the miracle, the miraculous and the fantastic, those personalities are elevated to the level of new (non-canonized) saints and martyrs. As a secular author, without being burdened by what religious texts require, he returns to the source (secular hagiography) and creates new, contemporary hagiographies. Significantly deviating from the medieval model, Koneski achieves a hybrid, cohesive poetic unification of elements from the original tradition of the hagiography genre with the modern expression of the simple and strict Macedonian song, in a contemporary chronotope. In this way, he shows that with such a creative-thought venture, this genre can come to life as non-cliché and non-anachronistic, with new dimensions and in a new form, in a contemporary literary and cultural context.

Keywords: Blaže Koneski, prologue hagiographies, simple and strict Macedonian song, poetry, genre.